# O‘zbekiston tijorat banklarida transformatsiya jarayonlari va faoliyat samaradorligining tahlili

**Vafiyev Raxim Xalimjonovich**
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

**Annotatsiya.** Tezisda O‘zbekiston tijorat banklarida amalga oshirilayotgan transformatsiya jarayonlarining oraliq natijalari va bank tizimi faoliyati samaradorligining joriy holati tahlil qilingan. Bank tizimini isloh qilish strategiyasida belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlar hamda ularning erishilgan darajasi qiyoslangan. 2023-2026-yillar ma’lumotlari asosida aktivlar, majburiyatlar, sof foyda, muammoli kreditlar ulushi va kapital monandligi ko‘rsatkichlari dinamikasi baholangan. Tahlil natijalari transformatsiya davrida bank tizimining miqdoriy o‘sish va kredit portfeli sifatining yaxshilanishi bo‘yicha ijobiy natijalarga erishganini, ayni paytda mulkchilik tuzilmasini o‘zgartirish, operatsion samaradorlik va aktivlar sifatini baholashdagi uslubiy farqlar bo‘yicha muammolar saqlanib qolganini ko‘rsatdi. Aniqlangan muammolar tizimlashtirilib, ularni bartaraf etish yo‘nalishlari bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

**Kalit so‘zlar:** tijorat banki, bank transformatsiyasi, faoliyat samaradorligi, xususiylashtirish, muammoli kreditlar, kapital monandligi, bank aktivlari, konsentratsiya, raqamli bank xizmatlari, maqsadli ko‘rsatkichlar.

## Kirish

O‘zbekiston bank tizimida 2020-yildan boshlab davlat ulushidagi banklarni bozor tamoyillari asosida qayta qurishga qaratilgan keng ko‘lamli transformatsiya jarayoni amalga oshirilmoqda. Prezidentning 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni bilan tasdiqlangan bank tizimini isloh qilish strategiyasida davlat ishtirokidagi banklarni korporativ transformatsiya qilish to‘rtta ustuvor yo‘nalish bo‘yicha belgilangan, Moliya vazirligi huzurida esa maxsus loyiha ofisi tashkil etilgan. «O‘zbekiston – 2030» strategiyasida bank aktivlarida xususiy sektor ulushini 2026-yil yakuniga qadar 60 foizga yetkazish vazifasi qo‘yilgan.

Mazkur tezisning maqsadi — transformatsiya jarayonlarining erishilgan natijalarini maqsadli ko‘rsatkichlar bilan qiyoslash va bank tizimi faoliyati samaradorligining joriy holatini tahlil qilishdan iborat.

Strategiyada uchta asosiy maqsadli ko‘rsatkich belgilangan edi: bank aktivlarining jami hajmida davlat ulushi bo‘lmagan banklar hissasini 15 foizdan 60 foizgacha oshirish; majburiyatlarning umumiy hajmida xususiy sektor oldidagi majburiyatlar hissasini 28 foizdan 70 foizgacha yetkazish; kreditlash hajmida nobank kredit tashkilotlari ulushini 0,35 foizdan 4 foizgacha oshirish. Strategiya qabul qilingan vaqtda 31 ta bankdan 13 tasining kapitalida davlat ishtiroki mavjud bo‘lib, ular tizim kapitalining 87 foizidan va aktivlarining 85 foizidan ortig‘ini nazorat qilar edi.

Erishilgan natijalar quyidagicha. Birinchidan, mulkchilik tuzilmasi o‘zgardi: 2023-yil oxiriga kelib ro‘yxatga olingan banklar soni 35 tani tashkil etib, shundan 10 tasida davlat ulushi mavjud, 25 tasi boshqa mulk shaklida faoliyat yuritmoqda. Ikkinchidan, yirik davlat banklarini xususiylashtirish bo‘yicha amaliy qadamlar qo‘yildi, navbatdagi obyektlar sifatida O‘zsanoatqurilishbank, «Asakabank» va «Aloqabank» belgilandi. Uchinchidan, raqamli transformatsiya jadallashdi: 2025-yil 1-aprel holatiga masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilari soni 62,1 mln kishiga yetdi, bozorga to‘liq raqamli formatdagi yangi banklar kirib keldi. Shu bilan birga, mulkchilik tuzilmasi bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlarga belgilangan muddatda to‘liq erishilmadi va vazifa «O‘zbekiston – 2030» strategiyasi doirasida davom ettirildi.

Bank tizimining asosiy ko‘rsatkichlari dinamikasi 1-jadvalda keltirilgan.

**1-jadval**

**O‘zbekiston bank tizimining asosiy ko‘rsatkichlari**

| Ko‘rsatkich | Qiymati | Davr |
|---|---|---|
| Jami aktivlar | 650,5 trln so‘m | 31.12.2023 |
| Jami aktivlar | 932,3 trln so‘m | 2026-y. I chorak |
| Jami majburiyatlar | 793,9 trln so‘m | 2026-y. I chorak |
| Sof foyda | 13,5 trln so‘m (+57,1%) | 2025-yil yakuni |
| Sof foyda | 3,1 trln so‘m (+36,3%) | 2026-y. I chorak |
| Kredit qo‘yilmalari o‘sishi | +14% | 2026-y. I chorak |
| Jalb qilingan depozitlar o‘sishi | +32% | 2026-y. I chorak |
| Muammoli kreditlar ulushi | 4,5% → 3,3% | 2026-y. I chorak |
| Tizimli ahamiyatga molik 7 ta bank ulushi | aktivlarning 64% | 01.10.2025 |
| Masofaviy xizmat foydalanuvchilari | 62,1 mln | 01.04.2025 |

1-jadval ma’lumotlari transformatsiya davrida tizimning miqdoriy jihatdan sezilarli o‘sganini ko‘rsatadi: jami aktivlar 2023-yil oxiridagi 650,5 trln so‘mdan 2026-yil I choragida 932,3 trln so‘mga yetdi. Moliyaviy natija ham ijobiy — 2025-yilda sof foyda 13,5 trln so‘mni tashkil etib, bir yilda 57,1 foizga o‘sdi, 2026-yilning I choragida esa 36,3 foizga ko‘paydi.

Kredit portfeli sifati yaxshilanish tendensiyasini namoyish etmoqda: muammoli kreditlar ulushi 2026-yilning I choragida 4,5 foizdan 3,3 foizgacha kamaydi, kapital monandligi ko‘rsatkichlari esa minimal talablardan 1,4–1,5 barobar yuqori darajada saqlanib turibdi. Diqqatga sazovor jihat shundaki, ushbu davrda jalb qilingan depozitlarning o‘sish sur’ati (32 foiz) kredit qo‘yilmalari o‘sish sur’atidan (14 foiz) sezilarli darajada yuqori bo‘ldi. Bu resurs bazasi tuzilmasining yaxshilanishini va banklarning tashqi qarz mablag‘lariga bog‘liqligi kamayayotganini bildiradi, ya’ni transformatsiyaning eng muhim sifat natijalaridan biri hisoblanadi.

Ijobiy dinamikaga qaramasdan, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, aktivlar sifatini baholashda uslubiy farq mavjud: milliy hisobot bo‘yicha muammoli kreditlar ulushi 3-4 foiz atrofida bo‘lsa, xalqaro reyting agentliklari MHXS bo‘yicha davlat banklarida 90 kundan ortiq muddati o‘tgan kreditlar 2025-2026-yillarda 9-10 foizlik cho‘qqiga chiqishini prognoz qilmoqda. Bu farq samaradorlik baholarining ishonchliligiga ta’sir qiladi.

Ikkinchidan, bank tizimida konsentratsiya darajasi yuqoriligicha qolmoqda — tizimli ahamiyatga molik yettita bank jami aktivlarning 64 foizini nazorat qiladi, bu esa raqobat muhitini va samaradorlikni oshirish rag‘batlarini cheklaydi. Uchinchidan, davlat ishtirokidagi banklar merosiy muammolarni — past marjali yo‘naltirilgan kreditlar portfelini va operatsion xarajatlarning yuqori darajasini — saqlab qolmoqda, bu ularning xarajat-daromad nisbati va rentabelligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. To‘rtinchidan, iste’mol kreditlashning jadal o‘sishi qisqa muddatda daromadlilikni oshirgan bo‘lsa-da, o‘rta muddatda kredit riski jamg‘arilishi xavfini yuzaga keltirmoqda.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar taklif etiladi: aktivlar sifatini baholashda milliy va xalqaro standartlar o‘rtasidagi farqni qisqartirish; davlat banklarida yo‘naltirilgan kreditlash amaliyotidan bosqichma-bosqich to‘liq voz kechish va uni maqsadli subsidiyalar mexanizmi bilan almashtirish; transformatsiya samaradorligini alohida bank darajasida o‘lchash uchun xarajat-daromad nisbati, aktivlardan foydalanish va kredit riski ko‘rsatkichlarini qamrab oluvchi kompleks baholash tizimini joriy etish; kredit portfelining o‘sish sur’atini risk-appetit chegaralari bilan bog‘lash.

**Xulosa**

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, transformatsiya davrida O‘zbekiston bank tizimi miqdoriy o‘sish bo‘yicha sezilarli natijalarga erishdi — aktivlar hajmi va sof foyda barqaror o‘smoqda, kredit portfeli sifati yaxshilanmoqda. Ikkinchidan, depozitlar o‘sish sur’atining kredit qo‘yilmalari o‘sishidan ustunligi resurs bazasi tuzilmasining sifat jihatidan yaxshilanayotganini ko‘rsatadi. Uchinchidan, mulkchilik tuzilmasini o‘zgartirish bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkichlarga belgilangan muddatlarda to‘liq erishilmadi, bu esa transformatsiya jarayonining institutsional murakkabligidan dalolat beradi. To‘rtinchidan, tizimning yuqori konsentratsiyasi va davlat banklarining merosiy muammolari samaradorlikni oshirishning asosiy cheklovchi omillari bo‘lib qolmoqda. Beshinchidan, transformatsiya natijadorligini baholash uchun agregat ko‘rsatkichlar yetarli emas — alohida bank darajasida kompleks baholash tizimini joriy etish talab etiladi. Keyingi tadqiqotlarda transformatsiya chora-tadbirlarining bank samaradorligiga ta’sirini ekonometrik usullar bilan miqdoriy baholash maqsadga muvofiq.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**


1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son «2020–2025-yillarga mo‘ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida» Farmoni. — URL: https://lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son «“O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida» Farmoni. — URL: https://lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklari faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlari; to‘lov tizimi statistikasi. — URL: https://cbu.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2026-yil uchun mahalliy tizimli ahamiyatga molik banklar to‘g‘risidagi ma’lumot. — URL: https://cbu.uz
5. Banklar faollik indeksi: 2026-yil I chorak yakunlari bo‘yicha reyting. — Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi.
6. Fitch Ratings. Uzbek Banks: sector outlook and asset-quality review, 2025. — URL: https://www.fitchratings.com
7. Bonin J.P., Hasan I., Wachtel P. Bank Performance, Efficiency and Ownership in Transition Countries // Journal of Banking & Finance. — 2005. — Vol. 29, No. 1. — P. 31–53.
8. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. Government Ownership of Banks // The Journal of Finance. — 2002. — Vol. 57, No. 1. — P. 265–301.
9. Berger A.N., DeYoung R. Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks // Journal of Banking & Finance. — 1997. — Vol. 21, No. 6. — P. 849–870.